

ORTELOVÉ KNIHY PRAŽSKÉHO APELAČNÍHO SOUDU A JEJICH INTERPRETACE*

JOSEF VACEK

Abstract: **Book of Sentences of Appeal Court in Prague**

This paper focuses on fundamental historical source important for recognition of judicial praxis in the early modern era: Books of Sentences of Appeal Court in Prag. This court was established in 1548 and since that year were the sentences taped down to books of sentences in two language rows: czech and german. The study analyzes both the outside of the source (font, language, graphical form of the decision) and, above all, its internal structure. At the same time, some particular requirements (which included each decision) are identified, and then the possibilities of their interpretation in individual and in context are presented. The paper is based on the knowledge of dozens of ortel books across the 250 year period for which the study is written. Its contribution lies mainly in describing some general elements that touch this source. The thesis can also serve as a basis for quantitative and qualitative research in the field of early modern justice.

Keywords: Appeal Court in Prague; juridical practice in early modern period; criminality; books of sentences; interpretation of legal history

Klíčová slova: Apelační soud v Praze; soudní praxe v raném novověku; kriminalita; ortelové knihy; interpretace v právních dějinách

DOI: 10.14712/23366478.2020.5

1. PŘEHLED DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ

Téma trestního soudnictví v období raného novověku není v české (právně) historické vědě nové,¹ nicméně v posledních dekadách se objevuje se zvýšenou intenzitou a dostává se do středu zájmu nemalého počtu badatelů.² Tato skutečnost již sama o sobě umožňuje jednak zkoumat danou problematiku z různých úhlů pohledu, jednak dosažené výsledky vzájemně srovnávat. Zatímco v 70. a 80. letech minulého století se

* Tato kapitola vychází z autorovy diplomové práce s názvem *Constitutio Criminalis Josephina* a jeho vliv na rozhodovací praxi Apelačního soudu: Sexuální delikty v letech 1687–1727, obhájené v červnu 2019 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, přičemž některé části jsou z ní přejaty.

¹ Jeho počátky můžeme zařadit do 2. poloviny 19. století a spojit se jmény kulturních historiků Josefa Svátka či Zikmunda Wintera a Čeňka Zírta.

² Svědčí o tom nejen zvýšené množství nových knih a odborných článků s tímto tématem, ale i nárůst diplomových prací; hlavní autoři budou uvedeni dále v textu.

práce v oblasti dějin raně novověké kriminality zaměřovaly na městské (hrdelní) právo, smolné knihy a jejich zpřístupňování,³ došlo v posledním desetiletí minulého století k rozšíření využívaných pramenů a do popředí se dostaly nové přístupy a metody.⁴ Různé přístupy k problematice hrdelního soudnictví vyústily na počátku tohoto století v diskuzi o postihu odlišného chování jednotlivců právě pro období raného novověku.⁵ V průběhu tohoto vývoje se pochopitelně setkáváme i s pracemi zastřešujícími – ať už se jedná o práce Jiřího Klaboucha⁶ již z 60. let 20. století nebo pozdější práce Karla Malého na téma trestního práva.⁷

Od nového tisíciletí se pak setkáváme s různorodostí badatelských přístupů k tématu trestního práva a trestního soudnictví v historii. Po desetiletích se znovu se objevují edice raně novověkých pramenů souvisejících s trestním právem,⁸ vznikají popisy kriminality na určitém území v kontextu každodenního života jeho obyvatel,⁹ zkoumá se kriminální chování konkrétních jednotlivců¹⁰ a pochopitelně vznikají i práce syntetické a přehledové.¹¹

Jistým tmelícím prvkem stručně představeného rozmanitého výzkumu posledních dekád je role soudů, konkrétně pak soudu apelačního. Apelační soud jako instituce, a především pak i jeho rozhodnutí se objevují napříč pracemi, a to bez ohledu na zvolený přístup či metodu výzkumu. Jednotlivá rozhodnutí apelačního soudu se tak stala předmětem zájmu zejména v odborných studiích zaměřených na dějiny kriminality kon-

³ Zde je potřeba vyzdvihnout práce Jaroslava Pánka a Evy Procházkové.

⁴ V tomto ohledu je možné vyzdvihnout zejména pokus o soupis pramenů a literatury k tématu hrdelního soudnictví českých zemí. FRANCEK, J. – ŠIMEK, T. *Hrdelní soudnictví českých zemí: soupis pramenů a literatury*. Zámorsk: Státní oblastní archiv Zámorsk, 1995.

⁵ Trojice textů byla otištěna v roce 2001 v druhém čísle časopisu pro kulturní dějiny (Kuděj), přičemž do ní svými výstupy přispěli HIML, P. „Odlišné chování“ v raném novověku – plaidoyer za odklon od státně-centristické a „elitní“ perspektivy a za historicko-antropologický přístup, s. 53–60, TINKOVÁ, D. Úvahy nad problematikou „trestního práva“ a „hrdelního soudnictví“ v historii a historiografii. *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2001, roč. 3, č. 2, s. 60–67, a tamtéž KREUZ, P. Aktéři bez hříště a pravidel?, s. 68–76.

⁶ KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví: (jak se dříve soudovalo)*. Praha: Orbis, 1967.

⁷ Např. MALÝ, K. *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1979.

⁸ Přímou k trestnímu právu KOUPILOVÁ M. – MALÝ, K. – ŠOUŠA, J. – ŠOUŠA, J. – VOJTIŠKOVÁ, J. – WOITSCHOVÁ, K. *Prameny k dějinám trestního práva v českých zemích v období absolutismu: chrestomatie. Díl. I., Druhá polovina 17. a počátek 18. století*. Praha: Karolinum, 2018. Rovněž lze uvést edici KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny: (Švatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Praha: Scriptorium, 2007, či MALÝ, K. – SOUKUP, L. – SKŘEJPKOVÁ, P. – ŠOUŠA, J. *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha: Karolinum, 2013.

⁹ Např. ČECHURA, J. *Kriminalita a každodennost v raném novověku: Jižní Čechy 1650–1770*. Praha: Argo, 2008, či MATLAS, P. *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní?: Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*. Praha: Argo, 2011.

¹⁰ ČECHURA, J. *Neklidný život obyčejné ženy: Johana Peřková (1703–1745)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013.

¹¹ ADAMOVÁ, K. – RIEGROVÁ, B. – SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. – ŠOUŠA, J. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis, 2005, ADAMOVÁ, K. – LOJEK, A. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017, FRANCEK, J. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Zločinnost a bezprávi*. Praha: Paseka, 2011.

krétní lokality,¹² resp. panství¹³ či v případových studiích, věnujících se jednotlivým aktérům,¹⁴ výjimečně pak samostatnému deliktu.¹⁵

Práce tohoto druhu jsou přínosné především díky tomu, že pomáhají pochopit, jak apelační soud mohl realizovat svá oprávnění v konkrétních případech, komplexní pohled však logicky chybí,¹⁶ neboť předmětem zkoumání bývá jedna kriminální kauza, případně rozhodování na určitém území, avšak zpravidla bez obecně použitelných výsledků.¹⁷ Pracemi ležícími na tomto pomezí jsou pak studie věnované přímo rozhodnutím apelačního soudu, avšak pro vymezené území.¹⁸ Nemalá část z těchto prací je pak věnována především období do poloviny 17. století, pozornost je tedy soustředěna především na první století od zřízení soudu.¹⁹ K tomu, daný výzkum mohl být rozvíjen nejen kvantitativně, ale i kvalitativně, je třeba postihnout některé aspekty a náležitosti vydávaných rozhodnutí. Na otázku, kde leží možnosti a meze interpretace, se pak v některých ohledech pokouší odpovědět tato práce, a sice tak, že analyzuje typový obsah rozhodnutí a všimá si jednotlivých prvků, které jsou následně představeny a posléze rozebrány.

Apelačnímu soudu nebyla dosud věnována, i přes význam této instituce, patřičná pozornost, a tím spíše to pak platí o jeho rozhodovací praxi. Dějinám instituce se věnoval Václav Zdeněk ve své práci z roku 1933 s názvem *Dějiny královského appellačního soudu na hradě Pražském*, kde mimo jiné uvedl i přehled prezidentů a viceprezidentů

¹² V poslední době například FRANCEK, J. *Zločin a trest v Pardubicích 16.–18. století*. Ústí nad Orlicí: Otiš, 2011. Pro dobu pobělohorskou je cenným příspěvkem rovněž studie o komunikaci apelačního soudu se soudem královského města Loun, kterou zpracovaly NEUDERTOVÁ, M. – KUTHANOVÁ, L. Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské. In: FRANCEK, J. (ed.). *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, s. 119–132.

¹³ Dvě cenné studie, které společně sepsaly RŮŽIČKOVÁ, R. – SIGLOVÁ, T. Apelační soud a odvolání proti rozhodnutím nižších soudů pardubického panství. Případy řešené v civilním soudním řízení v 16.–18. století. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv v Zámorsku, 2009, roč. 13, s. 13–130 a RŮŽIČKOVÁ, R. – SIGLOVÁ, T. Apelační soud a případy řešené v inkvizičním soudním řízení na pardubickém panství v 16.–18. století. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv v Zámorsku, 2010, roč. 14, s. 13–110.

¹⁴ Například RICHTER, D. Chrudimský měšťan Vít Hořínek a jeho pozůstalost z roku 1588 před pražským apelačním soudem. *Chrudimské vlastivědné listy*, 2006, roč. 24, č. 6, s. 10–11.

¹⁵ PROCHÁZKOVÁ, E. Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století. (Na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu.) *Sborník archivních prací*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1992, roč. 42, č. 2, s. 307–409.

¹⁶ Pokusem o prolomení této hradby je pak autorův článek VACEK, J. Proměny praxe apelačního soudu po přijetí josefinského hrdelního řádu: trestání incestu v letech 1687–1727. *Právněhistorické studie*, 2017, roč. 47, č. 2, s. 18–32, a rovněž jeho výše uvedená diplomová práce.

¹⁷ Daniela Tinková pak mluví o „relativně úzkém zajištění regionálně orientovaných studií ‚kriminality‘“, TINKOVÁ, c. d., s. 60.

¹⁸ Viz například HAUBERTOVÁ, K. Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548–1740. K zániku chebské oblasti městského práva v roce 1548. *Sborník Chebského muzea*. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2006, s. 8–22.

¹⁹ Zcela zjevně dokládá tuto skutečnost KINDL, J. Zápisy v ortelních manuálech apelačního soudu z let 1548–1648 týkající se poddanského města Skutče. In: KUDRNOVÁ, J. – POLEHLA, P. – SEVERA, M. *Ad honorem VN: k 65. narozeninám Věry Němečkové připravili vědeckí přátelé, kolegové a studenti*. Hradec Králové: Hradecká studentská sekce České archivní společnosti, 2015, s. 211–225, či rovněž KINDL, J. Královéhradecké soudní pře z let 1548–1564 postoupené k apelačnímu soudu. *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 2017, sv. 31, s. 105–132.

soudu.²⁰ Za zásadní počín k poznání dějin apelačního soudu jakožto instituce je nutno považovat taktéž práci J. F. Schmidta s názvem *Monographie des kaiserl. königl. Böhm. Appellations-Gerichtes* již z roku 1850.²¹ Svým obsahem se v zásadě jedná o komentovanou pramennou edici, ve které jsou čtenáři zpřístupněna originální znění dokumentů, které přímo ovlivnily fungování či samotný vznik soudu, uvedeny jsou také přehledy počtu případů za některé roky, nejstarší soudní rozhodnutí a podobně. Cenný je rovněž přehled personálního obsazení soudu. Dějiny apelačního soudu do roku 1644 zachytil ve své diplomové práci taktéž pozdější archivář Ivo Plecháček,²² který však bývá opomíjen.²³

K personálnímu obsazení apelačního soudu je pak možné využít rovněž přehled zpracovaný Klárou Woitschovou,²⁴ k němuž je třeba připočítat i dílčí studie, které vypracovala na témata související s rozhodovací praxí apelačního soudu.²⁵ Pro starší období je možné zmínit rovněž studii Jaroslavy Hausenblasové, která se věnovala obsazení apelačního soudu od jeho vzniku do roku 1627.²⁶ Organizaci a fungování soudu se v dílčích studiích věnovali také Karolina Adamová (pro období do roku 1651)²⁷ či Boris Šalák (zejména pro období po roce 1740).²⁸

Soustavnou pozornost činnosti apelačního soudu kolem roku 1700 věnuje v současnosti Daniel Wojtucki, polský historik působící na Historickém institutu v Bratislavě

²⁰ ZDENĚK, V. *Dějiny král. apelačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933*. Praha: 1933.

²¹ SCHMIDT, J. F. *Monographie des kaiserl. königl. Böhm. Appellations-Gerichtes seit dessen Errichtung als Appellationskammer in dem Jahre 1548 bis zu dessen im Jahre 1850 erfolgter Umwandlung in das kais. kön. Oberlandesgericht des zu dem constitutionellen Kaiserthume Oesterreich gehörigen Kronlandes Böhmen*. Praha: Jeřábek, 1850.

²² PLECHÁČEK, I. *Apelační soud v Čechách do roku 1644*. Diplomová práce. Filozofická fakulta: Univerzita Karlova, 1956.

²³ KREUZ, P. *Das Appellationsgericht in Prag 1548–1783. Bisherige Forschung, erhaltene Quellen und historische Entwicklung*. In: AUER, L. – ORTLIEB, E. – FRANKE, E. *In letzter Instanz. Appellation und Revision im Europa der Frühen Neuzeit. [= Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs]*. Vídeň: Österreichische Akademie der Wissenschaften 2013, Band 1, s. 231–250.

²⁴ WOITSCHOVÁ, K. *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783: „--což slušného a spravedlivého jest jedrovati--“*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2010. K tomu však rozsáhlá kritická recenze MAREŠ, P. *Paginae historiae: sborník Národního archivu*. Praha: Národní archiv, 2016, roč. 20, č. 1, s. 387–401.

²⁵ Krom výše citovaného článku o činnosti apelačního soudu v letech 1672–1682 viz též WOITSCHOVÁ, K. *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783. Paginae historiae: sborník Národního archivu*. Praha: Národní archiv, 2008, roč. 16, s. 545–558, a také WOITSCHOVÁ, K. *Edice nebo databáze?: ortelní manuály jako komplementární pramen k poznání raně novověkého městského soudnictví*. In: SULITKOVÁ, L. (ed.). *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2010, s. 241–252. Zejména pak k poslednímu titulu je však třeba uvést oprávněnou kritiku, kterou ke stavu autorčina výzkumu snesl KREUZ, P. *Dějiny pozdně středověkého a raně novověkého městského soudnictví v českých zemích v české historiografii posledních dvaceti let*. In: FEJTOVÁ, O. – HRUBÁ, M. – LEDVINKA, V. – PEŠEK, J. – SULITKOVÁ, L. *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí: statí a rozšířené příspěvky z 30. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve dnech 11. a 12. října v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2013, s. 179–199, zde s. 196–197.

²⁶ HAUSENBLASOVÁ, J. *Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627. Paginae historiae: sborník Národního archivu*. Praha: Národní archiv, 2005, roč. 13, s. 5–31.

²⁷ ADAMOVÁ, *Apelační soud*, s. 101–112.

²⁸ ŠALÁK, B. *Organizace a působnost apelačního soudu v Praze v době tereziánské. Sborník archivních prací*. Praha: Ministerstvo vnitra, 2013, roč. 63, č. 1, s. 66–130 a ŠALÁK, B. *Všeobecný apelační soud v Praze. Právněhistorické studie*. Praha: Karolinum, 2014, sv. 44, č. 1, s. 80–111.

univerzity. Kromě dvojice článků, ve kterých se věnuje konkrétním rozhodnutím apelačního soudu v určité lokalitě (Jelení Hora a Slavkov u Brna),²⁹ napsal Wojtucki i studii zabývající se komunikací soudu s městy ve Slezsku. Práce postihuje celé období, po které Slezsko spadalo pod jurisdikci soudu (1548–1740). Wojtucki zde rovněž uvádí typy dokumentů, které mezi Prahou a slezskými městy kolovaly, čímž přináší doklady o činnosti apelačního soudu.³⁰ Obdobně aktivní pak byl i Lubomír Novotný s dvojicí studií ze 17. století dotýkajících se apelačního soudu.³¹

Dějínám kriminality, soudnictví a ortelovým knihám apelačního soudu zvláště, se ve svých studiích hojně věnoval též Petr Kreuz. Těžiště Kreuzových prací leží především v předbělohorském období, autor nicméně snesl množství poznatků rovněž pro období následující. Dosažená zjištění tvoří cenné podklady pro další studium kriminality a fungování soudnictví v raném novověku, a to i díky tomu, že se vyznačují dlouhodobě důslednou archivní prací a přesným užíváním dobové právní terminologie.³²

2. ORTELOVÉ KNIHY APELAČNÍHO SOUDU

Klíčovým pramenem pro poznání rozhodovací praxe apelačního soudu jsou knihy obsahující jednotlivá soudní rozhodnutí. Knihy rozhodnutí jsou uloženy v Národním archivu v Praze v rámci 1. oddělení (Oddělení fondů samosprávy a státní správy do roku 1848 a církevních institucí) ve fondu Apelační soud v Praze 1548–1783 (1788).³³ Při jejich pojmenování vzniká určitý terminologický problém, obecně však lze (byť s jistými výhradami) přijmout označení „ortelové knihy“. Knihy byly vedeny ve dvou řadách, totiž české a německé, přičemž názvy knih a jejich obsah kolísaly jednak dle řady a jednak dle období, ve kterém byly psány; v tomto ohledu je pak zásadní, že

²⁹ WOJTUCKI, D. Wyroki Praskiej Izby Apelacyjnej w sprawach kryminalnych dla sądu w Slavkowie u Brna w I połowie XVIII wieku. *Anthropologia integra*, 2017, sv. 8, č. 2, s. 37–42, a WOJTUCKI, D. Wyroki Praskiej Izby Apelacyjnej w sprawach kryminalnych dla sądu w Jeleniej Górze w II połowie XVII i w I połowie XVIII wieku. *Rocznik Jeleniogórski*, 2016, tom. XLVIII, s. 51–64.

³⁰ WOJTUCKI, D. Korespondencja Praskiej Izby Apelacyjnej z miastami na Śląsku w latach 1548–1740. *KLIO. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 2012, Vol. 23, No. 4, s. 167–175, zde zejm. s. 170–171.

³¹ NOVOTNÝ, L. Kauza „Abeles“. Příklad řízení v trestní věci před apelačním soudem na sklonku 17. století. In: KRUŠÍNSKÝ, R. (ed.). *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 17. odborné konference Olomouc, 5.–6. listopadu 2008*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci et al., 2009, s. 199–225, a KRUŠÍNSKÝ, R. Apelační soud ve 2. polovině 17. století. (Vliv instrukcí Ferdinanda III. z roku 1644 na činnost apelačního soudu). In: KRUŠÍNSKÝ, R. (ed.). *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 20. odborné konference Olomouc, 20.–21. září 2011*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci et al., 2012, s. 47–55.

³² KREUZ, P. Dějiny pozdně středověkého a raně novověkého městského soudnictví v českých zemích v české historiografii posledních dvaceti let. In: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí: stati a rozšířené příspěvky z 30. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve dnech 11. a 12. října v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Dolní Břežany : Scriptorium, 2013, s. 179–199, a analýzy téhož autora: K možnostem využití knih protokolů a německých prezidentských register pražského apelačního soudu ke studiu soudnictví v Kladsku v době předbělohorské. *Kladský sborník*. Trutnov: Lupus, 2016, roč. 11, s. 115–143, a dále z již rovněž zmíněného zásadního článku Das Appellationsgesicht in Prag 1548–1783 a dalších dílčích studií, vztahujících se zejména k předbělohorskému soudnictví.

³³ K obsahu fondu blíže KŘEPELKOVÁ, A. *Apelační soud v Praze, 1548–1783 (1788)*, inventář. Praha: Národní archiv, 1964.

ortelové knihy pokrývají takřka bez mezer celé období let 1548–1783. Petr Kreuz pak všechny tyto knihy označuje jako konceptní registra,³⁴ která jsou rozdílná od čtyř českých a pěti německých knih čistopisů,³⁵ takzvaných prezidentských register, které se dochovaly pro roky 1548–1566 (české), resp. 1548–1570 (německé).³⁶

Ačkoli inventář k fondu Apelační soud v Praze uvádí, že v případě české řady knih vedených do roku 1681 se jedná o příruční knihy, pro které platí, že v nich „*jsou zápisy vedeny zběžným nedbalým písmem s častými škrty a opravami, jež nasvědčují tomu, že se jedná o prozatímní zápisy, sloužící jako podklad k dalšímu jednání*“,³⁷ nelze se s tímto závěrem ztotožnit. Předně je třeba uvést, že autorka tímto popisem shrnuje stav více než čtyř desítek knih³⁸ pro období let 1548–1681, přičemž se nabízí podezření, že jejich obsah se za takto dlouhé období mohl proměnit. Nelze totiž přehlédnout, že například poslední dvě knihy spadající do takto vymezeného období³⁹ uvedené charakteristice rozhodně neodpovídají. Jsou psány úhledně, bez úprav či častých škrtnů (resp. chybovost v těchto knihách se nikterak neliší od množství chyb obsažených v knihách vzniklých po roce 1681). Jakkoli tedy knihy vedené od roku 1682 skutečně přijímají název „Ortelové a naučení“ namísto dosavadního pojmenování „Manuál ortelní“, neliší se způsobem vedení a je otázkou, zda se od sebe liší svým obsahem.⁴⁰

Stran názvu knih je třeba uvést, že nebyl ustálen a jednotlivé svazky nesly vlastní název. V české řadě knih se přitom nejčastěji objevuje nadpis „*Ortele a Naučení na Rok*“, přičemž následně jsou uvedeny roky, pro které je daná kniha vedena, případně je název zkrácen pouze na „*Ortele na Rok*“, od roku 1722 jsou pak knihy nazvány jako „*Český Ortele na Rok*“,⁴¹ či „*Ortele Český Na Rok*“⁴². U řady německých knih je situace obdobná české řadě – knihy byly nadepisovány jako „*Orthel vnd Belehrnung[en]*“ a doplněny výčtem let, pro která jsou v nich zápisy vedeny.⁴³ Od roku 1705⁴⁴ pak v nadpisech nechybí údaj o tom, že se jedná o knihu německou, od roku 1714⁴⁵ se pak název omezuje pouze na ortely (Urthel), neboť naučení (Belehrungen) se již v názvu neobjevují.

Podobou, jakou byla rozhodnutí do knih zapisována, se jednotlivé řady neliší, a proto je možné o nich pojednat souhrnně, stejně tak se to týká i jejich stránkového rozsahu, vedení rejstříků, případně dalších znaků a náležitostí. Jelikož je zde popsána podoba

³⁴ Národní archiv v Praze, fond Apelační soud v Praze, 1548–1783 (1788), inv. č. 102–182 a 184–280. Dále je pro označení tohoto fondu užívána zkratka „AS“. Ortelové knihy jsou označovány pouze dle inventárního čísla.

³⁵ AS, inv. č. 96–99 a 281–285.

³⁶ KREUZ, P. *K možností využití knih protokolů*, s. 115–116.

³⁷ KRÉPELKOVÁ, A. *Apelační soud v Praze*, s. 5.

³⁸ AS, inv. č. 102–142, případně lze zahrnout rovněž inv. č. 96–101.

³⁹ AS, inv. č. 141 a 142 vedené pro roky 1658–1681.

⁴⁰ K této otázce nebyl dosud proveden žádný výzkum. Jediným, kdo se zevrubně zabýval knihami apelačního soudu na přelomu těchto období, byla Klára Woitschová, která však rozdílné označení knih pouze zmiňuje, avšak nezkoumá důvod dané změny a nazývá je souhrnně „knihy ortelů a naučení“. Viz WOITSCHOVÁ, K. *Obraz činnosti pražského apelačního soudu v letech 1672–1682 ve světle ortelních manuálů a knih protokolů. Paginae historiae: sborník Národního archivu*. Praha: Národní archiv, 2011, roč. 19, s. 97–115, zde s. 100.

⁴¹ AS, inv. č. 154, 155, 157–159.

⁴² AS, inv. č. 156.

⁴³ Srov. AS, inv. č. 260 a 261.

⁴⁴ AS, inv. č. 266.

⁴⁵ AS, inv. č. 268.

zápisů z knih, které byly vedeny takřka 250 let, jde nutně o popis orientační, většinový, avšak pochopitelně se na různých místech objevují tu větší, tu menší odchylky. K uvedenému popisu je rovněž nutno uvést, že se týká především trestních věcí. Ačkoli základní popis bude shodný i pro rozhodnutí v civilních věcech, nelze popis zde uvedený bez dalšího přejímat.

3. PODOBA ROZHODNUTÍ APELAČNÍHO SOUDU

Jednotlivá rozhodnutí apelačního soudu obsažená v ortelových knihách jsou nadepsána místem, kam jsou soudem posílána, tedy místem, ze kterého bylo odesláno odvolání, žádost o naučení a podobně. Zde je potřeba „místem“ rozumět rovněž instituce a někdy též soukromé osoby, kterým bylo rozhodnutí adresováno. Předně se tedy jedná o města a městečka, může však jít i o právnické osoby, případně majitele panství či jiné osoby. Skupinu těchto „míst“ je těžké úžeji vymezit, a to jak z hlediska osobního, tak i z hlediska geografického, neboť navzdory působnosti na země Koruny české (Čechy, Moravu a Slezsko, do roku 1635 taktéž obojí Lužici) směřovala některá rozhodnutí apelačního soudu i za hranice těchto zemí.⁴⁶

Po levé straně, v marginálii, vertikálně pod úrovní nadepsaného místa, je uvedeno jméno soudce-referenta. Ten měl věc zpracovat a připravit k rozhodnutí, o kterém následně hlasovali ostatní soudci. Dosud nebylo zjištěno, do jaké míry měl tento referent vliv na rozhodnutí ve věci samé. K zodpovězení této otázky by bylo nutné využít dalších archivních pramenů z jiných fondů, než je Apelační soud v Praze. Tato otázka je komplexní; bude nutné nashromáždit ještě větší množství materiálu, například korespondence jednotlivých soudců či advokátů.

Samotný text rozhodnutí je uvozen zdůvodněním, z jakého titulu je vydáváno – tento úvod má formulářový charakter, který bývá dodržován napříč knihou. Úvodky jsou tak různé „*Jménem a na místě Praesident, Vice Praesident a Raddy*“, dále „*Jménem a na místě Praesident a Raddy*“, v průběhu 18. století pak byla i tato krátká formule krácena na pouhé „*Jménem a na místě*“. V německé verzi se pak lze nejčastěji setkat s návětim „*In Nahmen*“. Na tomto místě je vhodné pro srovnání uvést, že v 16. století byla rozhodnutí vydávána přímo z titulu panovníka, a začínala tak např. slovy „*My Maximilián etc.*“.⁴⁷ Lze tedy sledovat zdánlivou proměnu v chápání toho, z jaké, resp. čí moci je rozhodnutí činěno.⁴⁸

Rozhodnutí dále obsahuje stručné označení odesílajícího práva či vrchnosti (tedy místa, které žádá o naučení, ortel), případně jiné osoby, poté jméno odsouzence (v při-

⁴⁶ Ke stejnému závěru pro předbělohorské období dospívá a za překvapivý jej označuje KREUZ, *K možnos- tem využití knih*, s. 117, včetně poznámek tam uvedených.

⁴⁷ Srov. např. AS, inv. č. 115.

⁴⁸ K tomu srov. zakládací instrukci z 20. ledna 1548: „daß Urtheil in Anfang dermaßen verfaßen und ausgehen lassen wie der articul folget“ citováno dle SCHMIDT, c. d., s. 44, srov. též s. 7 a dále ADAMOVÁ, K. Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: MALÝ, K. (ed.). *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata = Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 101–112, zde s. 104. V pozdější době je explicitní, že rozhodnutí vydává soud, který supluje vůli panovníka.

padě civilních věcí jsou uvedena jména sporných stran) a označení věci, pro kterou byl dotyčný odsouzen (či předmět právní pře). Věc v trestních případech bývá uvedena latinským výrazem, například „*adulterium*“ či „*homicidium*“, není to však bezvýjimečné a mnohdy se lze setkat s označením českým či německým, v civilních záležitostech je pak terminologie odvislá od konkrétní věci. Informace o skutku bývá doplněna (zejména v českých knihách) rovněž o údaj, zda byl výslech dobrovolný či útrpný. V závěru rozhodnutí je uveden výrok v dané věci (povětšinou odsuzující) a je zakončeno slovy „*Podle práva*“ resp. „*Von Rechts Wegen*“ (někdy zkracováno na P.P., resp. V.R.W.) a datem vydání rozhodnutí.

Zvláště u rozhodnutí zaznamenaných v českých řadách nebylo neobvyklé, že po nich následovala misíva (missiv), připsal právu, kterému bylo adresováno rozhodnutí. V tomto připsu stanovoval apelační soud zpravidla další postup nižšího práva, určoval některé detaily vykonání uloženého trestu či dané právo napomínal pro nedodržení předepsaného formálního postupu. Tyto připsy jsou poměrně cenným materiálem pro poznání dobové soudní praxe, neboť při správné interpretaci umožňují seznat, jaké otázky apelační soud řešil a jak – rovněž pak lze naopak rozpoznat, které otázky a témata zůstaly mimo pozornost soudu.

Ortelové knihy nejsou vedeny striktně chronologicky. Zdá se, že alespoň jednotlivé zápisy byly doplňovány po určitém čase od vynesení rozhodnutí (například během týdne), neboť se zpravidla stává, že rozhodnutí s dřívějším datem je zapsáno až po rozhodnutí s datem pozdějším, a řada tak není čistě chronologická. Uvedený asynchronní postup však nikterak nenarušuje bádání, neboť se jedná o posuny v rámci několika dní či týdnů, zcela výjimečně měsíců, chronologická posloupnost měsíců je pak v zásadě dodržována.

Ohledně stránkového rozsahu knih lze konstatovat, že sestávají ze stovek stran, přičemž nejužší knihy mají kolem jednoho sta popsaných stran,⁴⁹ zatímco knihy s nejvyšším počtem listů mají i přes pět stovek folií.⁵⁰ Rejstříky jsou ve všech případech uvedeny na konci knih, přičemž zpravidla jsou trojího charakteru: místní, jmenné a věcné a u každého hesla je odkázáno na příslušné folium. Jazyk místního a jmenného rejstříku se odvíjí především od toho, v jaké jazykové řadě se kniha nachází, věcný rejstřík pak bývá veden latinsky. Věcný rejstřík je povětšinou veden odděleně od rejstříků místního a jmenného.

Stran jazyka, kterým byla rozhodnutí psána, je možné konstatovat, že zatímco knihy německé řady jsou zásadně vedeny německy, pro českou řadu toto konstatování platí jen po část období, neboť ke konci fungování apelačního soudu (zhruba v posledních pěti dekadách) byla česká řada vedena mnohdy v němčině a její označení „česká“ tak lze dovozovat spíše ze zeměpisného rozložení míst, kam rozhodnutí mířila.⁵¹ Z uvedeného pravidla však nacházíme výjimky, kdy některá rozhodnutí v německých knihách jsou psaná česky, a naopak, některá rozhodnutí v knihách české řady jsou psaná německy,

⁴⁹ Např. kniha AS, inv. č. 153 má 109 popsaných foliovaných stran a k tomu rejstřík na 39 nefoliovaných stran.

⁵⁰ Např. kniha AS, inv. č. 272, která obsahuje 449 označených folií a dalších 66 nečíslovaných popsaných stránek rejstříku. Prohlédnutím knihy bylo navíc zjištěno, že patrně tři stránky (na přechodu mezi rozhodnutími a rejstříkem) byly vyříznuty.

⁵¹ Srov. např. KREUZ, *Das Appellationsgericht*, s. 238.

případně nastává situace, kdy rozhodnutí je psáno jedním jazykem a misíva (je-li přiložena) je psána jazykem druhým.⁵²

4. NÁLEŽITOSTI JEDNOTLIVÝCH ROZHODNUTÍ

Jednotlivá rozhodnutí apelačního soudu se skládala z řady typových, proměnlivých náležitostí. Ty lze, pomineme-li náležitosti vnější úpravy, jako je jazyk, písmo či množství písařem provedených oprav, rozčlenit do hlavních kategorií dle (a) místa, kam rozhodnutí směřovalo, (b) typu kauzy, (c) soudce-referenta a (d) data vydání rozhodnutí.

AD (A) MÍSTO, KAM ROZHODNUTÍ SMĚŘOVALO

Jak bylo naznačeno výše, v samém nadpisu rozhodnutí bylo uvedeno místo, z něhož bylo odvolání k apelačnímu soudu doručováno a kam následně byl doručován originál rozhodnutí apelačního soudu. Samotný výraz „místo“ je třeba vnímat v co nejširším slova smyslu a lze jej do jisté míry ztotožnit s pojmem „právo“ ve smyslu nositele soudní pravomoci. Jednalo se totiž vedle konkrétní obce (ať už města či městečka, což byla nejčastější varianta) též o jednotlivé fyzické, popřípadě též právnické osoby. Fyzickými osobami bývali většinou majitelé jednotlivých panství, v případě Těšínska se mohlo jednat i o hejtmana tohoto knížectví.⁵³ Mezi osoby právnické lze zahrnout některé úřady obdařené soudní pravomocí, přičemž z praxe známe například rychtu pražského židovstva,⁵⁴ vinařský cech v Těšíně⁵⁵ a další. Specifikace zeměpisného určení mohla být upřesněna v textu samotného rozhodnutí, když bylo doplněno, v které zemi odesílající právo leží. Od místa, kterému bylo zasíláno rozhodnutí, je třeba rozlišovat místo, kam byla zasílána misíva. Ta totiž mohla směřovat jinam, a sice zejména majiteli panství, na kterém leželo odesílající právo,⁵⁶ či například krajskému hejtmanovi.⁵⁷

AD (B) TYP KAUY

Rozhodnutí lze dělit do dvou základních skupin, a to podle toho, zda se jednalo o kauzu trestní, nebo civilní. Oba typy kauz mají svá specifika, která je třeba při interpretaci zohlednit. Předně jde o označení stran, které ve věci figurují. V trestních věcech není obžalovaný (a ve fázi řízení před apelačním soudem rovněž nepravomocně odsouzený, neboť případy, kdy byl obžalovaný zproštěn viny, se před apelační soud nemohly dostat)

⁵² Srov. VACEK, *Proměny praxe*, s. 20. K tomu též HAUBERTOVÁ, K. Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548–1740. K zániku chebské oblasti městského práva po roce 1548. *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů: výběr z prací členů a přátel společnosti*. Aš: Muzeum Aš, 2008, s. 89–99, zde s. 97, pozn. 10.

⁵³ AS, inv. č. 142, fol. 10.

⁵⁴ AS, inv. č. 142, fol. 33.

⁵⁵ AS, inv. č. 147, fol. 9.

⁵⁶ Např. AS, inv. č. 147, fol. 152.

⁵⁷ Např. AS, inv. č. 144, fol. 82.

nikterak specificky označován; že se jedná o člověka, který je trestně stíhán, lze seznat ze skutečnosti, že je v souvislosti s jeho jménem uveden skutek, ze kterého je obžalován a rovněž je nad ním vynesena rozsudek. Stranou, která plní v daném řízení roli žalobce, je odesílající právo, tedy to, které vyneslo prvostupňový odsuzující rozsudek.

Naproti tomu v civilních kauzách je označení stran v rozhodnutích jasně uvedené. Žalobce, jako jedna strana, je označený slovem původ či apelát a na druhé straně žalovaný, označován jako obžalovaný nebo apelant. Takto strany vystupovaly jak v prvostupňovém řízení, tak i v řízení před apelačním soudem, kde ovšem bývalo současně uvedeno, která ze stran podala opravný prostředek – tato strana je pak označována také jako odpůrce.

AD (C) SOUDCE-REFERENT

Úlohou soudce-referenta bylo připravit shrnutí kauzy pro ostatní tak, aby na základě tohoto shrnutí mohli soudci rozhodnout hlasováním v dané věci. Jméno tohoto soudce je vždy uvedeno v marginálii po straně rozhodnutí, což dovoluje sledovat přehled kauz, které zpracovával. V této oblasti je nutné provést důkladný výzkum, neboť role a vliv soudců-referentů na rozhodnutí nebyly dosud takřka vůbec zkoumány, nicméně po prvních průzkumech lze předestřít tezi, že soudci nebyli specializováni na určité typy kauz (například že by konkrétní soudce dostával především případy usmrcení či krádeže v trestních věcech a dědické spory v civilních věcech). Rovněž je možné předpokládat, že přiřazení soudců-referentů k jednotlivým případům bylo ovlivněno jejich jazykovou vybaveností a z tohoto důvodu se s některými jmény setkáváme pouze v řadě české, nebo německé. Pro zkoumání jednotlivých rozhodnutí, jejich obsahu a následné interpretaci se může stát postava soudce-referenta důležitou právě tehdy, budeme-li znát širší kontext toho, jaký měla tato funkce vliv na rozhodovací praxi.

AD (D) DATUM VYDÁNÍ ROZHODNUTÍ

Po vynesení rozhodnutí měla být vyhotovena jejich písemná verze, která se jednak v opisu zaznamenávala do ortelových knih, jednak originál takto vyhotoveného rozhodnutí byl odeslán právu, od kterého podání přišlo. Ačkoli byly v předpisech upravujících fungování soudu stanoveny lhůty pro vyřizování věcí, praxe ukazuje, že tyto nebyly vždy respektovány a případy se mohly táhnout i několik měsíců, zatímco jiné byly vyřizovány v řádu dnů. Tuto skutečnost mohou objasnit misivy jednotlivých rozhodnutí, neboť některé uvádí datum, kdy apelační soud odvolání přijal a případně další informace stran délky trvání případu. Spolu s datem vydání rozhodnutí pak lze sestavit alespoň jednoduchou časovou osu, ze které lze dovodit trvání řízení před apelačním soudem. Spolu s materiály městských či dalších archivů je možné rekonstruovat průběh celé kauzy z časového hlediska.

5. ZÁVĚREM

Téma apelačního soudu a zkoumání jeho rozhodovací praxe není samo o sobě nové. Navzdory této skutečnosti však stále chybí komplexnější práce, které by se věnovaly jednotlivým aspektům soudních rozhodnutí či odpovídajícím způsobem shrnuly vývoj této instituce nejen po stránce personálního obsazení nebo právních předpisů upravujících její strukturu a chod, nýbrž také po stránce rozhodovací. Cílem této práce je proto nastínit možnosti a meze interpretace klíčového pramene pro poznání rozhodovací praxe apelačního soudu, totiž ortelových knih pražského apelačního soudu.

Současná historiografie se soustředí především na samotné výroky rozhodnutí apelačního soudu, okolnosti jejich vydání však již nejsou v centru pozornosti, stejně jako jejich jednotlivé obsahové náležitosti. Jejich určení je přitom zásadní pro pochopení toho, jak soudní rozhodnutí vznikala a jaké údaje, krom samotného výroku o vině či při, obsahovala. Na základě analýzy stovek rozhodnutí pak bylo možné určit náležitosti, které obsahuje většina rozhodnutí, tedy typové znaky rozhodnutí. Těmi jsou: místo, kam bylo rozhodnutí apelačního soudu po jeho vynesení adresováno, typ kauzy, osoba soudce-referenta a datum vydání.

Předestřené znaky a možnosti jejich interpretace lze zvolit jako východisko kvantitativních i kvalitativních (popřípadě kvantitativně-kvalitativních) výzkumů, a to nejen ve vztahu k rozhodovací praxi apelačního soudu, nýbrž (byť s jistými obměnami) i soudů dalších. Tím lze následně využít dosažených výsledků i pro komparativní analýzy. Správné pochopení role jednotlivých náležitostí umožní lépe interpretovat celkové vyznění rozhodnutí, a to jak v konkrétních případech, tak celkově ve vztahu k úloze a postavení, které měl apelační soud ve struktuře soudnictví raného novověku.

Prohloubení tohoto výzkumu po stránce metodologické se nabízí v rovině vnější úpravy ortelových knih, kde bude sledováno zejména písmo, jazyk, členění, ale i počet stran, ze kterých se kniha skládá, její vnitřní členění, popřípadě zápisy na předešlé a podobně. Jakkoli se zdá, že uvedené náležitosti spadají spíše do oboru archivnictví, jejich využití lze nalézt i pro právní dějiny, byť povětšinou spíše v okrajových tématech. Celkově pak lze shrnout, že při interpretaci soudních rozhodnutí v ortelových knihách apelačního soudu nelze přihlížet pouze k výroku v dané věci, ale že určující je interpretace i dalších náležitostí, ze kterých se rozhodnutí skládá.

Mgr. Bc. et Bc. Josef Vacek
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
vacekj@prf.cuni.cz